

УДК 364.4-053.2(477.54)''364''

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.1.11>

Олена КАРЧОВА

магістр соціології, соціальний менеджер відділу організаційно-аналітичної роботи, Харківський обласний центр соціальних служб, майдан Свободи, 5, м. Харків, Україна, 61022

ORCID: 0000-0002-3997-668X

Ірина ЄВДОКИМОВА

кандидат соціологічних наук, доцент, завідувач кафедри соціології управління та соціальної роботи, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, майдан Свободи, 4, м. Харків, Україна, 61022

ORCID: 0000-0001-7099-757

Бібліографічний опис статті: Карчова, О., Євдокимова, І. (2025). Проблеми здійснення патронату над дітьми в Харківській області в умовах війни. *Ввічливість. Humanitas*, 1, 70–76, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.1.11>

ПРОБЛЕМИ ЗДІЙСНЕННЯ ПАТРОНАТУ НАД ДІТЬМИ В ХАРКІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ

Війна спричинила кардинальні зміни в соціальній політиці та системі захисту дітей в Україні, що вимагає комплексного наукового аналізу. Мета дослідження. Дослідження має на меті виявлення та аналіз проблем, пов'язаних із здійсненням патронату над дітьми в Харківській області в умовах війни. Особлива увага приділяється оцінці ефективності надання патронатних послуг, бар'єрам у їх реалізації, ролі державних і громадських організацій, а також потребам патронатних вихователів та дітей.

Методологія. Дослідження ґрунтується на використанні кількісних та якісних методів. Основним методом збору даних стало анкетне опитування, проведене серед 27 спеціалістів служб у справах дітей та 30 патронатних вихователів Харківської області. Додатково використано метод аналізу документів, включаючи нормативно-правові акти, звіти державних та громадських організацій, що регулюють патронатне виховання в умовах воєнного часу.

Наукова новизна. Стаття є одним із перших досліджень проблематики патронату над дітьми в Харківській області під час війни.

Висновки. У роботі ідентифіковано основні перешкоди реалізації патронату в умовах воєнного стану, серед яких: складна безпекова ситуація у громадах Харківщини; недостатня кількість патронатних вихователів та труднощі їхнього залучення; та ін. Результати дослідження свідчать про те, що система патронатного виховання в Україні, зокрема в Харківській області, потребує удосконалення, враховуючи виклики воєнного часу. Основні напрями покращення патронатної системи включають: розширення обізнаності населення про патронатне виховання та його значення; уникнення затримок у виплатах та розширення механізмів стимулювання; створення програм допомоги як дітям, так і патронатним вихователям; та ін.

Ключові слова: діти, патронат, соціальна служба, соціальний захист, громада, служба у справах дітей, центри соціальних служб.

Olena KARCHOVA

Master of Sociology, Social Manager at the Department of Organisational and Analytical Work, Kharkiv Regional Center for Social Services, 5 Svobody sq., Kharkiv, Ukraine, 61022

ORCID: 0000-0002-3997-668X

Iryna YEVDOKYMOVA

PhD in Sociological Science, Associate Professor, Head of the Department of Sociology of Management and Social Work, V. N. Karazin Kharkiv National University, 4 Svobody sq., Kharkiv, Ukraine, 61022

ORCID: 0000-0001-7099-757X

To cite this article: Karchova, O., Yevdokymova, I. (2025). Problemy zdiisnennia patronatu nad ditmy v Kharkivskii oblasti v umovakh viiny [Problems of child patronage implementation in the Kharkiv region under war conditions]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 1, 70–76, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.1.11>

PROBLEMS OF FOSTER CARE FOR CHILDREN IN KHARKIV REGION DURING WARTIME

The war has caused dramatic changes in social policy and the child protection system in Ukraine, which requires a comprehensive scientific analysis. The purpose of the study. The study aims to identify and analyse the problems associated with the implementation of child patronage in the Kharkiv region during the war. Particular attention is paid to assessing the effectiveness of foster care services, barriers to their implementation, the role of government and NGOs, as well as the needs of foster carers and children.

Methodology. The study is based on the use of quantitative and qualitative methods. The main method of data collection was a questionnaire survey conducted among 27 specialists of children's services and 30 foster carers in Kharkiv region. Additionally, the method of document analysis was used, including legal acts, reports of state and public organisations regulating foster care in wartime.

Scientific novelty. The article is one of the first studies of the problem of foster care for children in the Kharkiv region during the war.

Conclusions. The paper identifies the main obstacles to the implementation of foster care under martial law, including: the difficult security situation in the communities of Kharkiv region; insufficient number of foster carers and difficulties in attracting them; etc. The results of the study indicate that the foster care system in Ukraine, in particular in Kharkiv region, needs to be improved, given the challenges of wartime. The main areas for improving the foster care system include: raising public awareness of foster care and its importance; avoiding delays in payments and expanding incentive mechanisms; creating programmes to help both children and foster carers; etc.

Key words: children, foster care, social service, social protection, community, children's service, social service centres.

Актуальність проблеми. Війна в Україні призвела до зростання кількості дітей, які залишилися без батьківського догляду через загибель батьків, їхній вимушений виїзд або неможливість виконання батьківських обов'язків у нинішніх умовах. Однією з найбільш постраждалих унаслідок бойових дій областей в Україні стала Харківська область. І, відповідно, проблема соціального захисту дітей постала в ній дуже гостро. Станом на липень 2024 року на території Харківської області перебувало 4300 дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування (Носков).

Для забезпечення підтримки та захисту дітей, які з різних причин залишились без батьківського догляду, законодавство України пропонує низку механізмів, серед яких можна виокремити встановлення опіки та піклування, усиновлення, створення дитячих будинків сімейного типу, патронат тощо.

Патронат над дітьми є важливим механізмом соціального захисту дітей, який дозволяє їм зростати в сімейному середовищі, отримувати необхідний догляд, виховання та реабілітацію. Крім того, патронат сприяє подоланню складних життєвих обставин біологічними батьками. В умовах війни цей механізм набуває особливої актуальності, оскільки традиційні форми опіки можуть бути тимчасово недоступними або малоефективними.

У процесі здійснення патронату в умовах війни можуть виникати певні проблеми, які потребують детального вивчення. Своєчасне

виявлення цих проблем і розробка відповідних рекомендацій дозволяє значно підвищити ефективність цього механізму захисту дітей в умовах війни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізу патронату над дітьми в Україні присвячені роботи Борисова В., Боришевського М., Войцях Т., Волинець Л., Дацаківської О., Дибайло В., Долі І., Жилінкової І., Кравченко С., Петрочко Ж., Ромовської З., Слозанської Г., Стельмах С., Тимошенко Н., Ченбай І. та ін. В той же час наукові публікації, в яких представлений аналіз проблем здійснення патронату над дітьми в Україні в умовах війни майже відсутні.

Мета дослідження – з'ясувати проблеми надання послуги патронату над дітьми в Харківській області в умовах війни.

Виклад основного матеріалу дослідження. Історичні коріння патронату можна знайти ще в період Античності, коли в Стародавньому Римі патронами називали осіб, які надавали матеріальну допомогу та опіку воїнам як під час війни, так і у мирний період. Вони виконували роль благодійників, підтримуючи бідні верстви населення (Ченбай І. В., 2008). З часом патронат зазнав суттєвих змін та перетворився на більш складну систему, яка виступає об'єктом аналізу з боку різних наук, зокрема соціології, психології, права, педагогіки та ін.

Наприклад, з точки зору соціології патронат розглядається як механізм соціальної підтримки та інтеграції дітей у суспільство або

як соціальний інститут, який виконує в суспільстві такі важливі функції, як соціалізація та інтеграція дитини в суспільство та інші. З точки зору психології патронат може розглядатись як певний догляд, який забезпечує можливість подолання травматичного досвіду дитини та сформувати в неї почуття безпеки, стабільного емоційного стану. Правознавство аналізує патронат як елемент системи захисту прав дитини та соціального забезпечення, як систему прав та обов'язків, правового регулювання надання послуги патронату. З точки зору педагогіки патронат є формою сімейного виховання, що забезпечує умови для гармонійного розвитку дитини. Отже, патронат є складним суспільним явищем, яке досліджується з позиції різних наук. З нашої точки зору, саме комплексний підхід до вивчення патронату може сприяти його ефективному розвитку в тій чи іншій країні.

Патронат в Україні є відносно новим явищем, хоча його розвиток почався ще в XIX столітті, коли держава почала впроваджувати заходи щодо опіки дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Перші законодавчі ініціативи щодо патронату були закріплені ще в кінці 19 століття та передбачали створення опікунських рад і передачу дітей до сімей. За часів незалежності в Україні було розпочато реформування системи соціального захисту дітей. Прийняття Закону України «Про охорону дитинства» в 1993 році започаткувало процес створення правових основ патронату, а з 2017 року його впровадження стало однією з ключових реформ у соціальній сфері. На сучасному етапі в Україні існує розгалужена нормативно-правова база, які регулює патронат, визначає порядок створення патронатних сімей, їх фінансове забезпечення та соціальний супровід. Провідними організаціями, які забезпечують функціонування патронату в Україні на регіональному рівні є служби у справах дітей та центри соціальних служб.

У зв'язку з військовими діями на території України система патронату зазнала певних змін. Зокрема, слід відзначити, що були внесені зміни до законодавства, які спростили процедури оформлення патронату, а саме: відбулось скорочення термінів розгляду заявок на патронатне виховання, що дозволило оперативніше надати допомогу дітям, які втратили батьків або опинилися в складних життєвих обстави-

нах; була спрощена процедури оформлення документів для кандидатів у патронатні вихователі; запроваджено механізм екстреного влаштування дітей у патронатні сім'ї; передбачені додаткові фінансові виплати на дітей та підвищена заробітна плата патронатним вихователям; також було запроваджено систему заходів для надання психологічної підтримки дітям та патронатним вихователям та посилено партнерство у цьому напрямі з недержавними організаціями та ін.

Таким чином, система патронату над дітьми в Україні в умовах війни була адаптована до нових умов та зорієнтована на більш швидке реагування, створення необхідної підтримки патронатних вихователів та дітей. Всі ці зміни торкнулись і патронату над дітьми в Харківській області.

Для з'ясування проблем здійснення патронату над дітьми в Харківській області в умовах війни в 2024 році нами було проведено дослідження, яке мало розвідувальний характер. В межах дослідження був використаний метод анкетного опитування із застосуванням гугл-форми. Респондентами виступили спеціалісти служб у справах дітей та патронатні вихователі Харківської області. Всього в опитуванні взяли участь 27 спеціалістів служб у справах дітей та 30 патронатних вихователів. Вибірка носила стихійний характер.

Серед 27 спеціалістів служб у справах дітей, які взяли участь в опитуванні, більшість – це жінки середнього віку з вищою освітою, які працюють з послугою патронату над дитиною до 1 року та обіймають керівні посади. 16 осіб відповіли, що в їх громаді є діти, які потребують патронатного виховання. Щодо патронатних вихователів, то з 27 опитаних 12 зазначили, що в їх громадах є патронатні вихователі.

Оцінки, які були надані опитаними організаціями надання послуги патронату у громаді до війни та в умовах війни виявилися майже тотожними та середніми за значеннями: 5,0 та 5,4 балів відповідно (за 10-ти бальною шкалою, де 10 – найвища оцінка), що може свідчити, що існування певних проблем в цьому напрямі.

Для того, щоб з'ясувати, які проблем заважають здійсненню патронату в Харківській області саме в умовах війни, питання анкети були розбиті на три групи для того, щоб з'ясувати проблеми, які заважають здійсненню

патронату на рівні громади та її мешканців, на рівні організації та її спеціалістів та проблеми на рівні держави та суспільства.

На думку переважної більшості опитаних спеціалістів служб у справах дітей (20 осіб з 27), в умовах війни найбільше заважає наданню послуги патронату в їх громадах складна безпекова ситуація. Крім того, опитані називали й інші причини: *«відсутність у тих, хто бажає надавати таку послугу, необхідних житлових умов», «небажання людей брати відповідальність за дітей», «страх людей прив'язатись до чужої дитини»* та ін.

До головних проблем, які виникають на індивідуальному рівні або рівні професійної діяльності самих спеціалістів, та заважають здійсненню патронату були віднесені спостереження

психологічного стану дітей, перевантаження роботою, психологічне виснаження спеціалістів й небезпечні умови праці (див. рис. 1).

Головними проблемами, з якими стикаються організації при здійсненні патронату над дітьми в Харківській області, на думку опитаних, стали брак патронатних вихователів та проблеми у пошуку та відборі кандидатів у патронатні вихователів. Також опитані відзначали, що їх організаціям бракує допомоги волонтерів, відмічали відсутність чіткого механізму оплати праці патронатним вихователям та їх помічникам, що призводить до виникнення заборгованостей (див. рис. 2).

Опитані доволі високо оцінили рівень підтримки послуги патронату над дітьми в умовах війни з боку органів місцевого самоврядування та

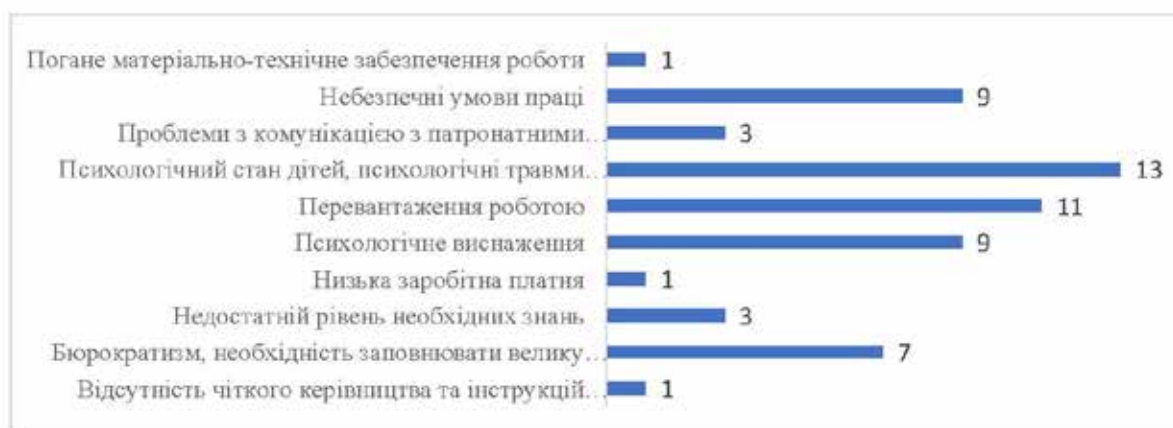

Рис. 1. Розподіл відповідей на питання «З якими основними проблемами Ви особисто стикаєтесь при здійсненні патронату над дітьми у Вашій громаді зараз?», n=27, кількість відповідей

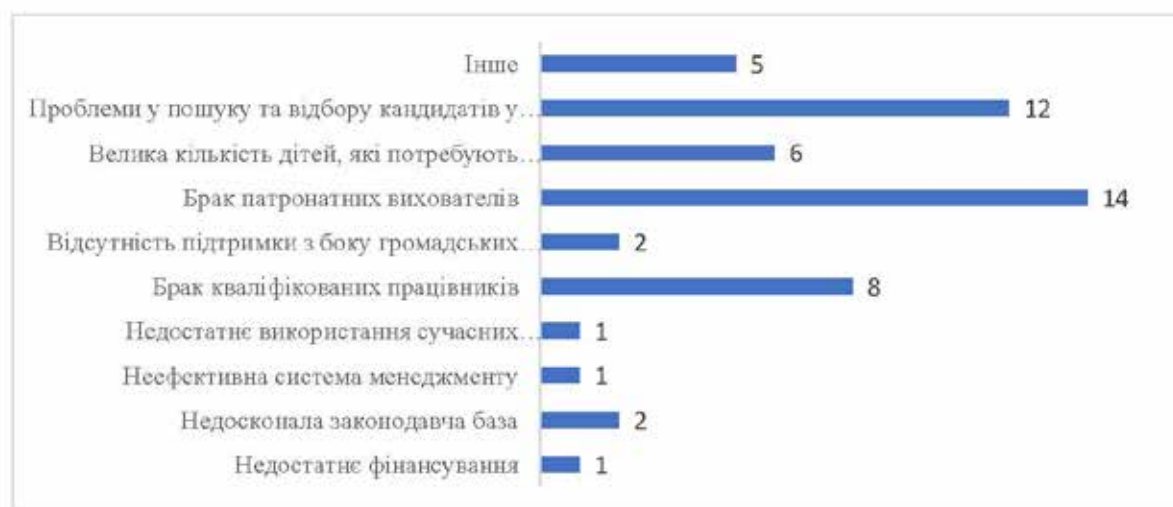

Рис. 2. Розподіл відповідей на питання «З якими основними проблемами стикається Ваша організація при здійсненні патронату над дітьми в умовах війни?», n=27, кількість відповідей

держави, про що свідчать середні оцінки за 10-ти бальною шкалою: 7,5 та 7,4 балів відповідно.

Варто також зазначити, що, на думку опитаних, найбільш ефективними формами підтримки з боку держави послуги патронату в Харківській області під час війни можуть стати підготовка кваліфікованих фахівців, а також забезпечення кращого фінансування та інформування населення про можливості патронату (рис. 3).

Інше опитування, в якому взяли участь 30 патронатних вихователів Харківської області, також дозволяє виокремити певні проблеми, які існують в цьому напрямі роботи з дітьми.

Серед опитаних переважають жінки (29 осіб). Більше половини опитаних (17 осіб) надають послугу патронату з 2022 року, тобто з початку війни. Більшість (10 вихователів) має на вихованні 4 дитини.

Більшість патронатних вихователів (28 осіб) відзначили, що під час влаштування дитини у них не виникло труднощів. Але вже в процесі патронатного виховання виникають певні проблеми, які стосуються переважно фінансування та психологічного стану дітей.

Проблеми з фінансування були відзначені 20 вихователями. Зокрема, було зазначено що іноді затримка заробітної платні та виплат на дитину з боку держави відбувається декілька місяців: «якщо потрапляєш з дитиною у лікарню, то фінансів зовсім потім не вистачає», «два місяці без забезпечення та без заробітної платні», «нема виплат на даний час», «виплати затримують, недоплати, постійно

треба ходити вибивати кошти», «не вистачає грошей на утримання немовля».

Більше половини опитаних (18 осіб) відзначили, що спостерігають у дитини стрес та тривожність. Крім того, патронатні вихователі відзначали у своїх відповідях, що спостерігають у дітей також «боязливість», «агресію», «перші дні дитина замикається», «діти дуже биті батьками і ріднею», «дитина скована, порушення сну, відмова від їжі», «не хоче вчитися, хоче смачно їсти, солодко спати, погуляти і сидіти цілими днями в гаджетах», «енурез, нервові зриви» та ін.

До того ж деякі патронатні вихователі позначили певні проблеми, які стосуються відносин з біологічними батьками дитини: «не розуміють що на спілкування має бути обраний час, або телефонують в нетверезому стані», «після розмов з батьками у дитини засмучений настрій», «були погрози, . навіщо я забрала в них дітей», «батьки звинувачують патронатну родину в усіх гріхах, особливо коли втрачають контакт з дітьми», «якщо батьки не змінюються, то дітки не бажають з ними спілкуватися», «у більшості випадків... або зовсім не провідують, або приїздить п'яні», «після розмови з батьками, дитина плаче».

Також були позначені окремими вихователями проблеми, які стосуються відносин з самими дітьми: «вони не звикли до порядку та чистоти», «іноді діти не розуміють правил та норм поведінки в родині, наприклад, що треба їсти столовими приборами, а не руками», «режим, гігієна, відповідальність за

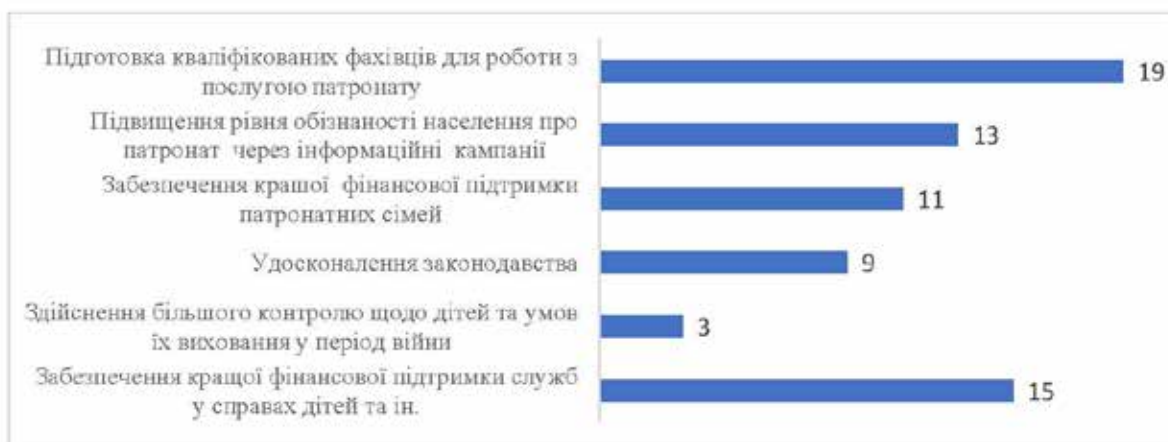

Рис. 3. Розподіл відповідей на питання «Які форми підтримки від держави та органів місцевого самоврядування Ви вважаєте найбільш ефективними для покращення патронату над дітьми під час війни?», n=27, кількість відповідей

свої фізичні дії», «небажання приймати правила, дисципліну, що призводить до конфліктів», «дитина не розуміє тихого спокійного спілкування без мату, привчаємо дякувати за обід, привчаємо до гігієни».

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, ми можемо зробити загальний висновок, що війна спричинила низку викликів, які впливають на ефективність надання патронатних послуг в Харківській області. До таких можна віднести складну безпекову ситуацію в регіоні; брак бажаючих стати патронатними вихователями; фінансові проблеми, пов'язані з затримкою виплат патронатним вихователям;

психологічні труднощі дітей, спеціалістів та вихователів; нестача ресурсів та кваліфікованих кадрів, а також недостатня інформованість населення про можливості патронату та ін.

Незважаючи на складні умови, патронат в Харківській області залишається важливим механізмом соціального захисту дітей, забезпечуючи їм можливість зростати в сімейному середовищі. Для підвищення ефективності патронату необхідно впроваджувати комплексні заходи, спрямовані на покращення фінансування, надання психологічної підтримки вихователям, спеціалістам і дітям, а також вдосконалення організаційних процесів на державному рівні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Волощенко О. В. Сучасна українська сім'я. *Українська педагогіка*. 2007. № 3. С. 29–35.
2. Деякі питання здійснення патронату над дитиною : Постанова Кабінету Міністрів України від 16 березня 2017 р. № 148 / Офіційний вебсайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/148-2017-p#Text> (дата звернення: 09.10.2024).
3. Доля І. Упровадження ефективних форм виховання в системі державної та сімейної опіки : міжнародний досвід та уроки для України. Київ, 2010. 41 с.
4. Карчова О. Ю. Патронат над дітьми: особливості та проблеми здійснення в умовах воєнного стану в Україні (на прикладі Харківської області) : магістерська робота : 054 «Соціологія». Харків : Харківський нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна, 2024. 96 с.
5. Носков В. Як ви можете поділитися батьківською любов'ю з дитиною-сиротою. URL: <https://nakypilo.ua/teksty/yak-vy-mozhete-podilytysia-batkovskoiu-liuboviu-z-dytynoiu-syrotoiu/> (дата звернення: 05.10.2024).
6. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо надання послуги патронату над дитиною : Постанова Кабінету Міністрів України від 30 травня 2024 р. № 633 / Офіційний вебсайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/633-2024-p#Text>
7. Про патронат. *Офіційна сторінка України для кожної дитини : веб-сайт*. URL: <https://www.dity.gov.ua/other-forms-of-care/guardianship-over-a-child/faq> (дата звернення: 28.10.2024).
8. Ченбай І. В. Патронат як форма виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування: історичний аспект. *Теоретико-методологічні проблеми виховання дітей та учнівської молоді* : зб. наук. пр. Вип. 12, кн. II. Київ : ПП Мошак М. І., 2008. С. 447–457.
9. Hessle S., Vinnerljung B. Child Welfare in Sweden – an overview. Southampton : *University of Southampton, School of Social Sciences*, URL: <https://docest.com/doc/622812/child-welfare-in-sweden-an-overview> (дата звернення: 22.11.2024).

REFERENCES:

1. Voloshchenko, O. V. (2007). Suchasna ukrainska sim'ia [Modern Ukrainian family]. *Ukrainska Pedagogika*, (3), 29–35. [in Ukrainian].
2. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2017, March 16). Deiaki pytannia zdiisnennia patronatu nad dytynoiu [Some issues of child patronage] (Resolution No. 148). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/148-2017-p#Text> [in Ukrainian].
3. Dolia, I. (2010). Uprovadzhenia efektyvnykh form vykhovannia v systemi derzhavnoi ta simeinoi opiky: mizhnarodnyi dosvid ta uroky dlia Ukrainy [Implementation of effective forms of upbringing in the state and family care system: international experience and lessons for Ukraine]. Kyiv. [in Ukrainian].
4. Karchova, O. Y. (2024). Patronat nad ditmy: osoblyvosti ta problemy zdiisnennia v umovakh voiennoho stanu v Ukraini (na prykladi Kharkivskoi oblasti) [Child patronage: features and implementation issues under martial law in Ukraine (on the example of Kharkiv region)] (Master's thesis, V. N. Karazin Kharkiv National University). [in Ukrainian].
5. Noskov, V. (2024, October 5). Yak vy mozhete podylytysia batkovskoiu liuboviu z dytynoiu-syrotoiu [How you can share parental love with an orphaned child]. Retrieved from: <https://nakypilo.ua/teksty/yak-vy-mozhete-podilytysia-batkovskoiu-liuboviu-z-dytynoiu-syrotoiu/> [in Ukrainian].

6. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2024, May 30). Pro vnesennia zmin do deiakykh postanov Kabinetu Ministriv Ukrainy shchodo nadannia posluhy patronatu nad dytynoiu [On amendments to some resolutions of the Cabinet of Ministers of Ukraine regarding the provision of child patronage services] (Resolution No. 633). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/633-2024-п#Text> [in Ukrainian].
7. Government of Ukraine. (2024, October 28). Pro patronat [About patronage]. Retrieved from: <https://www.dity.gov.ua/other-forms-of-care/guardianship-over-a-child/faq> [in Ukrainian].
8. Chenbai, I. V. (2008). Patronat yak forma vykhovannia ditei-syrit ta ditei, pozbavlenykh batkivskoho pikluvannia: istorychnyi aspekt [Patronage as a form of fostering orphans and children deprived of parental care: Historical aspect]. *Teoretyko-metodolohichni problemy vykhovannia ditei ta uchnivskoi molodi*, (12, Part II), 447–457. [in Ukrainian].
9. Hesse, S., & Vinnerljung, B. (n.d.). Child welfare in Sweden – An overview. University of Southampton, School of Social Sciences. Retrieved from <https://docest.com/doc/622812/child-welfare-in-sweden-an-overview>